

Het huwelijk in de protestantse preek

In catechese en pastoraat gaat het regelmatig over samenwonen, (homo)huwelijk en relatieproblemen. Dat blijkt wel uit de pastorale en ethische casuïstiek die Theo Witkamp in zijn werk aan het Seminarium van de Protestantse Theologische Universiteit langs ziet komen. De kansel lijkt hiervoor echter minder geschikt. De meeste predikanten vinden de kansel een lastige plaats om over huwelijk en seksualiteit te spreken. In dit artikel beschouwt en analyseert Witkamp – met toestemming – drie protestantse preken waarin dit wél wordt gedaan.

Een klein onderzoek leerde mij dat de conclusie van Smelik uit 1961, dat er vrees en huivering onder de dienaren des Woords bestaat om de ethiek in de prediking te betrekken, nog steeds van kracht is, vooral wanneer het om micro-ethische vragen gaat en men concreet zou moeten worden (Smelik 1961, 9). In dit artikel wil ik drie preken aan de orde stellen waarin de voorgangers dat echter wel hebben gedaan. Ze hebben er zelfs in toegestemd dat hun preken voor een openbare analyse gebruikt zouden worden en dat is dapper, want men laat zich publiekelijk in de

kaart kijken. Ons doel is om de dilemma's op het spoor te komen waarmee de predikanten worden geconfronteerd, zoals deze blijken uit de tekst van hun overdenking.

De psychologie van de predikers valt buiten ons bestek, evenals de vraag of hun preken in hun context adequaat waren. Het gaat ons om de communicatieve strategieën die de predikers hanteren en om hun theologische ethiek, toegespitst op de verhouding van autonomie en heteronomie. Op deze manier kunnen hun preken dienen als spiegel voor de werkwijzen van ons allen. We geven eerst een algemene beschrijving van de preken, om ze daarna aan een communicatieve en ethische analyse te onderwerpen.

< Allen Jones la Sheer, 1968, *Pop Art-expositie*,
Museum Valkhof, Nijmegen

Pr1

Predikant 1 (= Pr1, vrouw, onder de 40 jaar) zond twee preken in, die allebei handelden over overspel. Ze waren anderhalf jaar in tijd van elkaar gescheiden. De een was in een gewone dienst, waarbij Genesis 39 (Jozef en de vrouw van Potifar) op het leesrooster stond, en de ander was voor een jeugddienst op Valentijnsdag over de Tien Geboden ('gij zult niet echtbreken').

De eerste keer was Pr1 gestimuleerd doordat ze in haar pastoraat met overspel geconfronteerd was geweest en haar eigen aversie daartegen had bemerkt. De tweede keer werd de aanleiding gevormd toen ze bij een hangkeet jongen X zag, die verkering had met meisje Y, maar om de hoek aan het achterwerk van meisje Z zat.

Tegen de jeugd zegt Pr1 daarom dat vrijheid regels nodig heeft 'om het leuk te kunnen houden' en dat trouw zijn er zo eentje is. Dit is een regel van God 'waar je misschien wat aan hebt als je in de hangkeet bent'. Pr1 vervolgt: 'Ik zal vertellen hoe God erover denkt en dan hoor ik graag een keer of jullie het met Hem eens zijn.' Hoe God erover denkt doet Pr1 vervolgens helder uit de doeken: je moet niet constant bang hoeven te zijn dat een ander je vriend of vriendin van je afpakt. 'Dat mag niet, zegt God.' Zoek uit of je bij elkaar past, 'maar zolang je verkering hebt, wees trouw aan elkaar'.

In de preek voor volwassenen is Pr1 niet minder concreet. Ze verduidelijkt wat overspel betekent: het is 'een vertrouwensbreuk tussen twee partners in een relatie én tussen de overspeligen en God' (vgl. Genesis 39:9). De vraag die het verhaal aan ons stelt is: zijn we,

zoals Jozef, te vertrouwen? Pr1 benoemt de seksuele verleidingen die ons als mens allemaal kunnen overkomen. Maar wat te doen als er verzachtende omstandigheden zijn, wanneer je bijvoorbeeld, zoals de vrouw van Potifar, seksueel tekort komt? Haar antwoord: 'Je hebt de verantwoordelijkheid om eerst naar je partner te gaan, voor die relatie te vechten en alleen als die relatie écht over is, kan iets nieuws ontstaan.' Wat als je zelf geen relatie hebt? Dan moet je een andere relatie niet schenden. Pr1 pleit ervoor om van tevoren geprepareerd te zijn, zodat je op het moment zelf weerstand kunt bieden aan de verleiding. Tegen de vaak gehoorde opmerking: 'Volg je hart', brengt Pr1 in: nee, volg je verstand en volg Gods aanwijzingen, want zo openen we ons hart voor de Geest van God. 'En wanneer Gods Geest in ons hart woont, hebben we de beste bescherming tegen verkeerde verleiding.' In dat geval kun je de stem van je hart wél volgen, besluit ze haar preek.

Kerkleden hadden naderhand gezegd dat ze er respect voor hadden dat Pr1 het aangedurfd had om dit alles te benoemen. Zelf was Pr1 daar ook blij om. Er was echter ook iemand geweest, jong weduwe geworden, die haar had toevertrouwd: 'Het is wel moeilijk om dan nee te zeggen!' Na de jeugddienst was een moeder opgetogen komen zeggen dat ze er door deze dienst weer tegenaan kon, nadat ze de avond daarvoor een hele strijd had gevoerd met haar puberzoon. Maar een opmerking van de vader van eerder genoemde jongen X, dat hij toen hij jong was niet zo monogaam was en dat hij dat nu ook bij zijn jongens zag, brengt haar in verlegenheid. Wat moest ze daar nu mee?

Pr2

Pr2 (man, onder de 40 jaar) had op Valentijnsdag een jongerendienst. Daarom werd als thema van de dienst seksualiteit en erotiek gekozen. Het doel was om de jongeren aan de hand van fragmenten uit Hooglied te laten merken dat geloof en seksualiteit niet twee verschillende werelden zijn. Er werd in de liturgie zorgvuldige aandacht geschonken aan de vorm (beelden via de beamer, een ritueel) en aan de muziek (veel *Opwekking*, verder onder andere The Beatles en Marco Borsato). Ambiance en atmosfeer waren belangrijk.

In de verkondiging horen we dat de kerk het altijd moeilijk heeft gehad met de *eros*, deze in een stiekem hoekje heeft gestopt van dingen die eigenlijk niet mogen en dat daarom de wereld die vorm van liefde heeft ingepikt. Maar daar is de erotiek niet in goede handen, want seks wordt een consumptieartikel, 'in ruil voor een breezer'. 'We moeten als kerk de *eros* weer terugpakken van de wereld.' Ook de lichamelijke liefde is namelijk 'heel bijbels'. Vervolgens voert hij een pleidooi voor de *eros*, maar 'binnen de veilige hekken van oprechte en eerlijke liefde'. Daar mag je er 'met volle teugen' van genieten en kun je God erbij betrekken. 'Laat God gerust meekijken. Hij heeft je niet voor niets zo mooi gemaakt.' Met die woorden eindigt de preek.

Achteraf keek de predikant er met plezier en tevredenheid op terug. De reacties van zowel ouderen als jongeren waren vrijwel uitsluitend

positief. Men vond het goed om dit thema 'open' te behandelen.

Pr3

Pr3 (man, boven de 40 jaar) preekt 's avonds in een leerdienst over Efeziërs 5:22-33. Hij opent met de woorden dat het huwelijk in Gods ogen iets kostbaars is waar je voorzichtig mee om moet gaan. Het is reeds voor de zondeval door God ingesteld, direct in monogame zin (Genesis 2:24). Hoewel het door de val is aangetast, is het toch 'een kostbare bloem

vanuit het paradijs, die nog altijd bloeit'. Juist omdat deze bloem teer is, moeten we er zuinig op zijn.

Door de zonde is het weliswaar moeilijk om trouw te blijven en lief te blijven hebben, maar trouw zijn is wel waar het om gaat. Daarom wijst hij samenwonen af: 'als je samenwoont, heb je elkaar nooit trouw beloofd'. Dat blijkt ook wel uit de praktijk, want samenwonende stellen gaan nog veel vaker en sneller uit elkaar dan getrouwde stellen.

Het tweede probleem dat hij aan de orde stelt is dat van seksualiteit. Hier ligt 'wel een zwak punt van ons mens-zijn'. 'We hebben de neiging om seksualiteit los te koppelen van het huwelijk.' Dat is tenminste de boodschap die wij in onze cultuur dagelijks meekrijgen. Pr3 merkt op catechisatie 'dat veel jongeren al behoorlijk vergiftigd zijn door de hedendaagse seksuele moraal'. Hij pleit echter voor seksualiteit binnen het huwelijk, omdat het daarbuiten jou en de ander beschadigt: ▷

***'Laat God gerust
meekijken. Hij heeft je niet voor niets
zo mooi gemaakt'***

wat doet het met je gevoel van eigenwaarde als je je geeft aan iemand die jou toch geen levenslange trouw wil beloven? Lege en haast dierlijke seks, de ander als lustobject zien en pornosites bezoeken – dat alles beschadigt je op de langere termijn. Hij legt de verbinding met de Heidelbergse Catechismus, zondag 41, waarin staat dat het zevende gebod ons leert dat onkuis gedrag door God vervloekt is. De reden is, zegt Pr3, dat het zoveel kapot maakt. Steun van de overheid hebben we op dat gebied helaas niet te verwachten. Het enige wat jongeren dan te horen krijgen is dat ze veilig moeten vrijen. Daartegenin horen de kerkgangers: ‘Als christenen hebben wij de roeping om het huwelijk in onze samenleving hoog en heilig te houden.’

Hoe dit huwelijk eruit ziet, delft hij vervolgens op uit Efeziërs 5. Het is ‘een afschaduwing van de relatie die de Heere Jezus heeft met de gemeente’. Hij verdedigt het verschil tussen man en vrouw, ze zitten ‘nu eenmaal anders in elkaar’ (met een beroep op moderne psychologie), maar ze zijn wel ‘volkomen gelijkwaardig’. Tegen de wijdverspreide idee dat Paulus vrouwonvriendelijk zou zijn noemt hij hem ‘de Cisca Dresselhuys van zijn tijd’, want het was in zijn tijd revolutionair de mannen op te roepen hun vrouwen lief te hebben. Hij waarschuwt voor overspel, want dat maakt zoveel kapot (het zevende gebod is ‘voor ons eigen bestwil’) en bespreekt diverse concrete situaties waarin het Nieuwe Testament expliciet echtscheiding toestaat en situaties waarin het huwelijk reeds kapot gemaakt is, bijvoorbeeld door treiteren, kleineren of geweld zodat echtscheiding slechts

nog een formaliteit is.

Tot slot betoogt hij dat het huwelijk weliswaar iets kostbaars is, maar dat dit nog niet betekent dat iedereen moet trouwen. Jezus was niet getrouwd, Paulus ook niet, en in Matteüs 22 relateert Jezus het huwelijk. Als je homoseksueel bent, moet je er ook niet aan denken om met een vrouw getrouwd te zijn. Pr3 zegt geen pasklare antwoorden te hebben voor alle situaties, maar nodigt wie daarover door wil praten uit om bij hem langs te komen.

De homiletische communicatie

Om de communicatiestrategie op het spoor te komen gebruiken we het model van Schulz von Thun (1982). Hij heeft laten zien dat elke communicatie zich afspeelt op tenminste vier niveaus:

- die van de zaak of *inhoud* van de boodschap;
- die van de *relatie* tussen zender en ontvangers;
- die van de *expressie* van de zender;
- die van het *appèl* dat op de hoorders gedaan wordt.

Daaraan kunnen we de communicatieve betekenis van de *context* waarin iets gezegd of gedaan wordt toevoegen. Als predikant in een kerkdienst iets tegen de mensen zeggen is immers wat anders dan als man op het strand tegen je vrouw.

Context

De *context* waarin deze predikanten spreken, ervaren zij zo te zien allen in reformatorische zin. Zij spreken als *verbi divini minister* (dienaar van het goddelijk Woord) volgens het adagium

praedicatio verbi Dei verbum Dei est (de prediking van het Woord van God is het Woord van God).

Pr1 is expliciet hierin wanneer zij in de jeugddienst tegen de jongeren zegt: 'Ik zal vertellen hoe God erover denkt.' Wat God denkt, staat in de Tien Geboden. Pr2 noemt de Bijbel eenvoudig 'het Woord van God' en haalt uit Hooglied de gedachte dat de *eros* goed is, omdat deze 'heel bijbels' is. Pr3 beargumenteert al zijn gedachten op grond van bijbelteksten. Dit is hun context: dit is wat de kerkgangers verwachten, dit is wat de predikanten leveren, zo te zien *con amore*, want het is ook hun eigen verwachtingspatroon.

Inhoud

Wanneer we de *inhoud* van de preken analyseren, zien we het volgende.

Pr1 past het seksuele verhaal uit Genesis 39 en de voorschriften uit de Tien Geboden rechtstreeks toe op de eigen tijd.

De vertaling geschiedt echter op het niveau van de attitude en de waarden (trouw zijn), niet op het niveau van de vormgeving van relaties. Dat laatste is een zeer herkenbare hermeneutische beslissing, maar wordt niet expliciet gemaakt. Het culturele verschil tussen het huwelijk in de oud-oosterse wereld van het Oude Testament en onze wereld komt niet in beeld. Wel zegt Pr1 dat er niet staat dat je nooit mag scheiden. Het gebod 'gij zult niet echtbreken' heeft slechts betrekking op overspel, dát mag nooit. Het kan helaas gebeuren dat een huwelijk spaak loopt.

De aandacht voor de kwaliteit van een relatie als criterium treffen we in de Bijbel echter niet aan en is bepaald modern te noemen.

Pr2 wil tegenover de traditie der kerk de jongeren laten zien dat de erotiek er van God mag wezen en dat we ervan mogen genieten. Het valt op dat hij een in wezen traditioneel betoog voor de indamming van de *eros* voert, zij het dat hij niet zegt dat haar plaats 'binnen de hekken van het huwelijk' is, maar 'binnen de hekken van oprechte en eerlijke liefde'. Zo kan het hoofd geboden worden aan het gevaar van de platte en goedkope seks. Zo heel anders dan de kerk het altijd gedaan heeft doet hij het dus niet, zoals hij suggereert. Zeker de reformatorische kerken hebben, in ieder geval theoretisch, ruimte gegeven aan erotiek binnen de veilige kaders van het huwelijk. Modern is de preek wel, in die zin dat aan het lichamenlijk genieten ruim baan gegeven wordt, dat dus de hedonistische zijde van de liefde zo positief gewaardeerd wordt. Dat de *eros* zelf

De aandacht voor de kwaliteit van een relatie als criterium is bepaald modern te noemen

een dubbel gezicht kan tonen en ook iets van waanzin in zich heeft, noemt Pr2 echter niet. Hij gaat ook niet in op concrete vragen die jongeren rondom seksualiteit zouden kunnen hebben, eventuele ervaringen van misbruik, de relatie tussen begeerte en verlangen en dergelijke. Kortom, de mogelijke concrete ervaringen met seksualiteit en de keerzijde van het goede komen niet aan bod, behalve dan, zoals gezegd, de commerciële kanten van de seks.

Pr3 heeft het gewaagd bijna alles van het

huwelijk te bespreken. Het is een bijbels-theologische uiteenzetting geworden met aandacht voor concrete, moderne vragen.

Relatie

Het *relationele aspect* van de preken betreft de vraag op welke manier de prediker zijn of haar hoorders benadert. Het gaat hierbij om de polaire spanning tussen vrijlaten en sturen en om de spanning tussen waarderen en minachten (wantrouwig bejegenen).

Van alle drie de predikers kan gezegd worden dat zij hun publiek respecteren en in hun betoog proberen mee te nemen. De hoorders worden positief aangesproken op hun vermogens en hun positie als (*would-be*) gelovigen. Nergens worden ze raillerend benaderd. Het taalgebruik in de preken staat model hiervoor. In alle gevallen spreken de predikers gewoon Nederlands, niemand schiet in theologisch jargon of in geestelijke geheimtaal. Hetzelfde geldt voor de manier waarop ze zich bewegen tussen de polen van vrijlaten en sturen. Allen sturen ze de hoorders in hun gedachten over seksualiteit en huwelijk. Omdat de predikers echter argumenten noemen en geen retorisch geweld gebruiken, worden de hoorders aangespoord om mee te denken. Zo worden ze als subject van hun eigen leven benaderd en uitgedaagd om hun manier van doen te bezien ten overstaan van de teksten die gelezen zijn. Ze krijgen ook voldoende vrijheid om hun eigen verhaal ernaast te leggen en, zo nodig, met de predikant op een ander

moment erover in gesprek te gaan. De reacties achteraf, die twee van de drie vermelden, geven aan dat de hoorders die vrijheid ook voelen.

We specificeren nog wat. Pr1 snapt dat je in de leefwereld van pubers niet bang moet zijn voor zwart-witbeelden en durft eenvoudigweg te stellen dat iets wel of niet mag van God.

Ze nodigt de pubers ook uit om een keer met haar in gesprek te gaan over de vraag van trouw blijven aan elkaar. Ze beschrijft elders

de dilemma's van mensen die seksueel tekort komen in hun relatie en zegt dat

we allemaal weten dat er kwetsbare tijden in een mensenleven kunnen zijn. Ze gebruikt hierbij steeds het woordje 'ons'.

De kracht van Pr2 is het directe taalgebruik: 'Je kunt nauwelijks de televisie aanzetten of de borsten en de billen vliegen je om de oren. En we vinden het allemaal zo langzamerhand heel gewoon. Als je het met je zestiende nog nooit gedaan hebt ...'; veilig vrijen is 'toch wat anders dan het gebruiken van een condoom'. Hij ontpopt zich later in de dienst als een wat paternalistische moralist. We gebruiken deze term in descriptieve zin: hij weet wat goed is, wijst richting, maar geeft zelden argumenten. We zien dit in zijn normatieve taalgebruik: 'je duikt niet met de eerste de beste het bed in', 'dat is prima', 'je mag', 'het is goed', 'niet op een platte manier ... oprecht en eerlijk', 'niet te koop, maar intimiteit', 'hoort thuis', 'dan mag je er ook van genieten'. (De slotzin: 'En laat God gerust meekijken', is natuurlijk positief bedoeld, maar maakt van God ook een beetje een gluurder.)

Hoorders worden aangespoord om mee te denken en uitgedaagd om hun manier van doen te bezien

Pr3 noemt vrijmoedig en zonder omhaal van woorden de dingen bij hun naam. Hij gaat uit van de situatie dat het huwelijk aangevochten is en dat het aantal echtscheidingen de aarzeling over de waarde ervan hebben doen toenemen. Hij heeft dus een probleem bij de kop. Het lijkt alsof hij vooral de jongeren die aarzelen en hun mening aan het vormen zijn, een steuntje wil geven en hen van de waarde van het huwelijk wil overtuigen. Hun vragen en situatie neemt hij serieus.

Expressie

Hoe laten de predikers zichzelf kennen? Dat is de vraag van het *expressieve aspect* van de communicatie.

Pr1 komt expliciet in beeld op het moment dat ze in de preek over Genesis 39 'ik' zegt en voorts betoogt dat je, tegen je eigen hart in, soms Gods aanwijzingen moet volgen die ook in ons hart kunnen klinken. Impliciet is ze echter steeds aanwezig. Het is duidelijk dat ze betrokken is bij wat ze te zeggen heeft. In de jeugddienst spreekt ze over een eigen ervaring in de jeugdkeet, om te laten zien dat we allemaal regels gebruiken, geschreven of ongeschreven, en dat deze nodig zijn om echt vrij te kunnen zijn.

Pr2 zegt eenmaal 'ik', nadat hij uit de doeken heeft gedaan hoezeer erotisch en seks in onze cultuur amper nog te maken hebben met liefde, maar een consumptieartikel zijn geworden: 'En eerlijk gezegd, dat vind ik ontzettend zonde.' Zijn eigen houding tegenover seksualiteit vinden we terug in wat we zojuist zijn moralistisch taalgebruik noemden. De sfeer van de intimiteit, eerlijke en oprechte liefde,

wachten tot het zover is – dat zijn zijn waarden en hier zien we de prediker zelf.

Pr3 redeneert overwegend objectiverend. Er zijn menselijke problemen en er zijn de teksten uit de Bijbel die daar licht op werpen. Het is wel voelbaar dat de prediker zich persoonlijk betrokken voelt bij de materie, maar dat wordt niet geëxpliciteerd. Helemaal aan het eind klinkt echter een paar keer 'ik', namelijk wanneer hij zegt dat hij geen pasklare antwoorden kan geven op de vragen rond homoseksualiteit, en wanneer hij zegt: 'Maar ik wil tot slot wel één ding benadrukken: mensen die niet tot een huwelijk zijn gekomen in hun leven, zijn in Gods ogen op geen enkele wijze minder dan mensen die getrouwd zijn', en hij uiteindelijk zijn bewondering verwoordt voor een priester die voor het celibaat kiest.

Appel

Tot slot het *appellatieve aspect*: alle predikers doen een appel op hun hoorders. Pr1 wil dat de mensen luisteren naar de stem van God in hun hart, zodat de verleiding geen greep op hen krijgt. Bij de jeugd wil ze bereiken dat die inzien dat vrijheid regels nodig heeft, onder andere de regel om trouw te zijn als je verkering hebt.

Pr2 beoogt dat de jongeren ontdekken dat de Bijbel naast de *filia* en de *agapè* wel degelijk ook de *eros* waardeert en hij wil ze een duwtje in de rug geven om op een oprechte en eerlijke manier met elkaar de liefde te beleven.

Pr3 wil dat we inzien dat het huwelijk een groot goed is, zodat we er zorgvuldig mee omgaan. Het appel is bij hem meer impliciet dan expliciet. Tegelijk geldt voor allen dat dit appellatieve aspect van de boodschap de onderlig- ➤

gende reden is dat ze überhaupt over het thema huwelijk en seksualiteit gepreekt hebben.

De theologische ethiek

Een van de belangrijkste dilemma's in de theologische ethiek die we in de preken tegenkomen, is die tussen heteronomie en autonomie. We treffen die aan als we letten op de relatie tussen het gebod van God, dat staat en geldt, en de argumenten die genoemd worden om de waarheid van dat gebod op grond van onze ervaring en oordeelskracht te bevestigen. Het is de spanning van: moeten we iets doen omdat God het gebiedt of gebiedt God iets omdat het goed is?

De eerste wordt wel de *Divine Command Theory* genoemd (vgl. Rachels 2003, 50-53, 173-174). Wij hebben kennis van goed en kwaad omdat God ons deze geopenbaard heeft. Onze taak is om Hem te gehoorzamen. De morele waarheid hangt in deze gedachtegang geheel af van een supranaturalistische openbaringstheorie en laat geen ruimte voor de eigen menselijke ontdekkingstocht door de eeuwen heen, die (ook) als bron van morele kennis mag gelden.

De tweede benadering zoekt de ratio achter de bijbelse geboden en gaat er vanuit dat wij de morele inzichten kunnen hebben om te beoordelen wat goed en kwaad is. Deze morele inzichten hebben wij verworven door ervaring en kritisch inzicht. Een (zogenaamd) gebod van God zal altijd op zijn morele merites beoordeeld moeten worden voordat het gehoorzaamd kan worden in deze gedachtegang. Predikers zullen altijd in deze spanning terecht komen, omdat in de Bijbel de

geboden gepresenteerd worden met een 'zo zegt de Heer' en Hij de autoriteit is die gehoorzaamd moet worden, wil er kans op leven zijn. Tegelijk is het onmogelijk om zich zonder nadenken te beroepen op geboden uit de Schrift, omdat dit in de praktijk tot grote ongelukken en zelfs tot misdaden kan leiden. Wie bijvoorbeeld de huwelijkswetten uit Leviticus 18 en 20 vandaag zonder meer wil toepassen, zal stuiten op het Nederlands en internationaal strafrecht. (Daarom zegt Rachels, *ibid.*, dat we uiteindelijk slechts ons eigen oordeelsvermogen hebben. Elk beroep op autoriteit moet door ons gewogen worden, zie ook: Hare 1992). We treffen deze spanning op een interessante manier aan bij Pr1 en het duidelijkst bij Pr3.

Pr1 zegt in haar jeugddienst: 'Ik zal vertellen hoe God erover (= trouw blijven) denkt en dan hoor ik graag een keer of jullie het met Hem eens zijn.' Retorisch is dit uitdagend, theologisch zeker frappant. In het eerste gedeelte lijkt zij immers de *Divine Command Theory* te volgen: Gods gebod geeft aan wat goed is en zij, als predikant, heeft toegang tot deze waarheid en kan deze doorgeven. Als zij echt meent wat zij zegt, zou de tweede helft van de zin daarom hebben moeten luiden: 'En het is aan jullie om God te gehoorzamen. Dan alleen handel je goed.' Zij nodigt de jongeren echter uit om hun mening te geven en vraagt hun: 'of jullie het met Hem eens zijn'. Dat impliceert dat hier een heel andere manier van kijken naar Gods woord wordt geïntroduceerd: er valt over te praten. Misschien heeft het gebod van God dan toch wel niet gelijk? Wat zij doet, is, in de spanning van heteronomie en autonomie,

de jongeren op hun autonomie aanspreken. Ze weet immers dat een beroep op religieuze autoriteit niet zomaar (meer) werkt. Jongeren groeien op in een tijd waarin religie, waarden en normen ervaren worden als sociale constructies. De term ‘constructies’ is bedoeld in de zin van het sociaal-constructivisme: kennis, waarden, geboden zijn gevormd in de culturele interactie binnen gemeenschappen in relatie tot de wereld waarin men leeft. Ze zijn dus geen weerspiegeling van de ‘echte’ wereld, noch van een goddelijk gebod, maar constructies van de collectieve geest om zich in de doolhof van de wereld te oriënteren. Jongeren leven in een wereld waarvan

men weet dat die ‘relatief’ is en dat religie een cultureel product

is en niet vanzelfsprekend waar (vgl. Gergen 2009). Daarom wil Pr1 ruimte scheppen voor een gesprek en discussie erover. Maar ze betaalt met haar inzet wel een hoge prijs: doordat zij het gelovig leven primair aan de kant van de heteronome autoriteit zet (‘ik zal jullie vertellen hoe God erover denkt’), lijkt het alsof men voor de keus gesteld wordt van hetzij gewoon gehoorzamen, hetzij zelfstandig een mening vormen. De heteronome God komt tegenover de moderne autonomie te staan. Het is de vraag of Pr1 dit ook echt wil.

Uit haar preek over Genesis 39 blijkt immers dat de soep niet zo heet gegeten wordt als die wordt opgediend. De principiële benadering maakt Pr1 hier snel leefbaar met een scheut consequentialisme, door te letten op de praktische gevolgen van ons gedrag, en door

een beroep te doen op algemene plichten en principes. Overspel, zegt Pr1 namelijk, betekent je partner buitenspel zetten en kwetsen, en ze wijst dit af. Hier wordt impliciet een beroep gedaan op de kantiaanse maxime ‘de ander niet alleen als middel, maar steeds ook als doel in zichzelf te zien’, waarbij de mens een waarde in zichzelf is. We worden tevens herinnerd aan het bekende principe ‘niet schaden’ uit de hippocratische traditie van de medische ethiek (vgl. bijv. Ten Have 2009, cap. 3.3). Zo bevinden we ons nu buiten het gebied van het godsdienstige gebod op niet-religieus ethisch terrein. Daarover valt inderdaad te praten.

Het verst komt

Pr1 wanneer zij de dichotomie tussen heteronomie en autonomie

overstijgt door te spreken over de Geest van God, die in ons hart kan komen wonen. Dan hebben we de beste bescherming tegen verkeerde verleiding en kunnen we wél de stem van ons hart volgen. Dit kunnen we een autonome heteronomie noemen, die aansluit bij het paulijnse denken (Romeinen 7-8; 1 Korintiërs 2:16; Galaten 5) en het menselijk oordeelsvermogen alle kans geeft. Deze lijn zou verder uit te werken zijn.

Het ethisch dilemma van Pr2 is niet hetzelfde, maar vormt een variatie erop. Het probleem van morele autoriteit speelt hier allereerst in zijn beroep op de Bijbel. Hij wil de *eros* terugpakken van de vercommercialiseerde manier waarop er in de wereld mee wordt omgegaan, en laten zien dat christen zijn

***Moeten we iets doen
omdat God het gebiedt of gebiedt God
iets omdat het goed is?***

helemaal niet betekent dat je tegen erotiek en seksualiteit bent. Integendeel, ze zijn 'heel bijbels'. Zijn intentie is duidelijk, maar zijn taal schept een tweedeling tussen Bijbel en wereld, die discutabel is. We kunnen juist ook zeggen, dat de erotiek gelukkig 'werelds' is en niet afhangt van de bijbelse openbaring. De omgang met *eros* is in feite ook niet specifiek bijbels. Alle mensen, welke religie ze ook maar aanhangen, moeten zich verhouden tot seksualiteit. De bedoeling van Pr2 is natuurlijk te zeggen dat de Bijbel er niet tegen is, maar er een gelegitimeerde plaats aan geeft. Dat *eros* bij de goede schepping van God hoort en daarom genoten kan worden. Dat we niet manicheïsch zijn of zoals de woestijnvaders het lichaam ontvluchten. Maar dit heeft juist heel oude christelijke papieren en men kan dan tegen de jongeren zeggen: dat hebben we in de kerk altijd al geroepen!

Tegelijk wordt zijn onderneming echter wel bemoeilijkt door het feit dat de Bijbel helemaal niet zo eenduidig is als het op een positieve waardering van *eros* aankomt, zoals Pr2 suggereert. Seks en zonde komen nogal eens samen voor. Er staan bovendien genoeg teksten in vooral het Nieuwe Testament die de ascetische tendenzen vanaf de eerste eeuw hebben versterkt (bijv. Matteüs 19:12; Lucas 20:34-36; 1 Korintiërs 7:8-9, 25-38; Openbaring 14:4 en vgl. Thatcher 2012). Een positieve waardering van erotiek 'heel bijbels' noemen laat dus weinig probleembewustzijn zien en doet voorkomen alsof het probleem met het argument 'bijbels' beslecht zou zijn. In feite is de christelijke omgang met seks bijbels gezien niet eenduidig, praktisch getroubleerd en

ethisch altijd lastig geweest. Pr2 zal echter nu wel met genoeg de recente *Ethik* van Härle (2011, 304-343) lezen, want zijn intentie vindt hij daar mooi verwoord. Veelzeggend is dat diens insteek echter antropologisch is.

Tot slot speelt de vraag van morele autoriteit ook ten aanzien van de rol die de prediker zelf op zich neemt en die we boven die van moralist noemden. Hij kan er (blijkbaar?) van uitgaan dat hij zoveel gezag heeft in zijn kring dat men hem zal volgen wanneer hij bepaalt of iets 'prima' of 'goed' is, waarbij steeds de suggestie bestaat dat dit hetzelfde is als 'bijbels'. Dat versterkt een bepaalde morele houding en de daarbij behorende groepsidentiteit, maar versterkt niet het zelfstandig morele oordeelsvermogen, de autonomie, van de hoorders.

Bij Pr3 is het duidelijk dat hij de Bijbel als norm voor het handelen hanteert. In zijn theologische ethiek redeneert Pr3 van binnen naar buiten, van de Bijbel naar het leven, van uitleggen naar toepassen. De vragen van het leven interfereren met de woorden en de geboden en maken het ons soms knap lastig, zoals in het geval van homoseksualiteit, maar het leven is geen bron van nieuwe ethische kennis. Dat lijkt tenminste zijn bedoeling te zijn. Juist daarom is het zo interessant te zien dat hij regelmatig argumenten uit het leven toevoegt, die het bijbelse spreken moeten ondersteunen. Hij vult de *Divine Command Theory* aan met vooral consequentialistische redeneringen. Dat is te zien aan het voegwoord 'want' of 'omdat' dat we om de haverklap tegenkomen, gevolgd door een uitleg (zie voorbeelden boven onder

het kopje 'beschrijving'). Hij wil blijkbaar dat zijn hoorders niet alleen gehoorzaam zijn, maar tevens inzicht krijgen en het goede kunnen kiezen, omdat ze snappen dat het goed is. Zo zegt hij bijvoorbeeld van het zevende gebod, dat dit er is 'voor ons eigen bestwil'. 'Het beschermt ons voor pijn.' God wil het goede met ons, dat we elkaar niet beschadigen. Als we inzicht hebben in de goede bedoeling van het gebod zullen we dat ook eerder volgen, is de veronderstelling. Het gebod moet dus niet gehoorzaamd worden omdat het geboden wordt, maar omdat het een heilzame bedoeling en effect heeft. Voor de beschrijving van deze effecten maakt Pr3 ook gebruik van psychologische of sociologische informatie.

Zo zegt hij

bijvoorbeeld dat samenwonende stellen vaker en eerder scheiden

dan gehuwden, ook als ze trouwen na samengewoond te hebben. In dit gedeelte valt op zijn argumentatie overigens wel wat af te dingen, want soms maakt hij 'de buitenwereld' zwarter dan nodig. Het is bijvoorbeeld niet waar dat mensen die samenwonen elkaar nooit trouw hebben beloofd en kiezen voor samenwonen uit cynisme over het huwelijk. Dat is veel te algemeen. Voor een aantal zal dat gelden, maar bij veel anderen bestaat er wel degelijk de hoop op een levenslange relatie. Ook schat hij de jeugd seksueel promiscuer in dan reëel lijkt. Ook buiten de kerk zijn er mores, regels, waarden en normen.

De vraag is welke theologische plaats Pr3 uiteindelijk zal geven aan het menselijk

oordeelsvermogen, met andere woorden de autonomie. Ligt het niet in de lijn van zijn consequentialistische redeneren om aan de eigen ethische ervaring ook theologisch een plek te geven? Met 'de Schrift alleen' en een gebodsethiek redt ook hij het niet *in ethicis*. Dat geeft niet, hij is in goed gezelschap, zoals Fischer (2002, 83-88) laat zien, die zich op Luther beroept voor zijn these dat de uit geloof gerechtvaardigde en uit liefde handelende christen vrij is van alle geboden. Maar het heeft wel gevolgen. Als Pr3 in dit spoor verder zou gaan, zou hij bijvoorbeeld zijn visie op de man-vrouwverhouding opnieuw willen overdenken. Hij roemt weliswaar de liefdevolle houding, die de man volgens Efeziërs 5 jegens

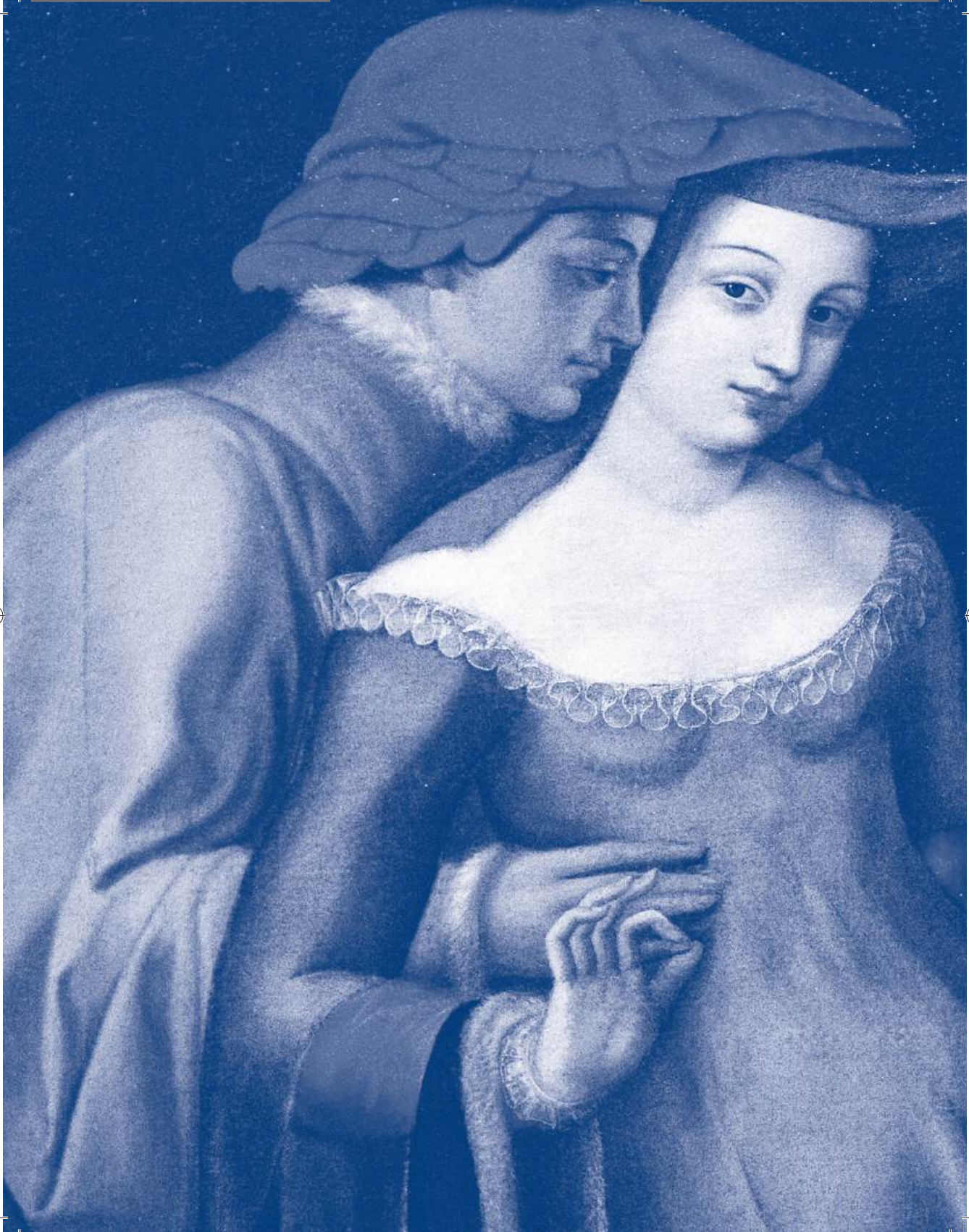
zijn vrouw dient te hebben, als voor die tijd revolutionair, maar hij gaat in het geheel niet

in op wat er van de vrouw verwacht wordt, namelijk 'vrees' en gehoorzaamheid. Het patroon in Efeziërs 5 is dat van een welwillend patriarchalisme, conform de hoogste ethische normen van die tijd, maar, terugkijkend, ook een bron voor blijvende onderschikking van de vrouw (vgl. Thatcher 2012 en ook Miller 1996, 129-153, die in een casestudy van de pauselijke encycliek *Humanae Vitae* laat zien hoe sterk de culturele en religieuze kracht van dit patroon is). Omdat Pr3 de ratio en

Volgende pagina's: 'Een vrouw tussen haar man en een minnaar', School van Fontainebleau, ca. 1550, expositie 'De weg naar Van Eyck', Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam >

***'De uit geloof gerechtvaardigde
en uit liefde handelende christen
is vrij van alle geboden ...'***

de gevolgen van Gods geboden steeds noemt, zouden we verwachten dat hij ook de goede bedoelingen en de blijvend heilzame effecten van de hiërarchische man-vrouwverhouding besproken zou hebben. Dat doet hij echter niet. Maar misschien valt dat, gezien zijn eerlijke benadering, te begrijpen – het zou hem wellicht niet mogelijk zijn geweest.

Conclusies

We hebben gezien dat slechts drie preken over het huwelijk ons brengen bij centrale theologische vragen. Wij noemen: de betekenis en het gebruik van de Bijbel, het (moeizame) beroep op de autoriteit van de Schrift, de verhouding van letter en Geest en daarmee de verhouding van autonomie en heteronomie, de eigen ervaring als bron van ethische kennis, de positie en de rol van de prediker zelf, de retoriek en de context waarin gesproken wordt, de spanning tussen algemeen en concreet spreken, het hebben van kennis van zaken en de noodzaak van een systematische doordenking van de thema's die er in de preek aan de orde gesteld worden (een theologische visie op het huwelijk). Er zou meer te noemen zijn, maar het is duidelijk dat preken een uiterst complexe kunst is. ◀

Literatuur

- Fischer, J. (2002). *Theologische Ethik. Grundwissen und Orientierung*. Stuttgart-Berlin-Köln: Kohlhammer.
- Gergen, K.J. (2nd ed. 2009). *An Invitation to Social Construction*. London: Sage.
- Härle, W. (2011). *Ethik*. Berlin/New York: De Gruyter.
- Hare, R.M. (1992). Are there moral authorities? In: *Essays on Religion and Education*. Oxford: UP, 56-71.
- Ten Have, H.A.M.J. e.a. (3rd 2009). *Medische ethiek*. Houten: BSL.
- Miller, R.B. (1996). *Casistry and Modern Ethics. A Poetics of Practical Reasoning*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rachels, J. (4th ed. 2003). *The Elements of Moral Philosophy*. Boston etc.: McGrawHill.
- Schulz von Thun, F. (1982; oorspr. 1977). "Hoe bedoelt u?" *Een psychologische analyse van menselijke communicatie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Smelik, E.L. (z.j. [1961]). *De ethiek in de verkondiging*. Nijkerk: Callenbach.
- Thatcher, A. (2012). *Making Sense of Sex*. Modern Church Series. London: SPCK.
- Theo (dr. L.T.) Witkamp is docent Nascholing en Beroepsvorming aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Amsterdam.*
ltwitkamp@pthu.nl